

ВОТИВНА ПЛОЧА ЈУПИТЕРА ДОЛИХЕНА — БРЗА ПАЛАНКА ЕГЕТА

Историјски музеј Србије откупио је крајем 1979. године од колекционара из Источне Србије једну плочу од бронзаног лима са позлатом.¹

Плоча троугаоног облика израђена од бронзаног лима са јаком позлатом, на доњем делу је оштећена. На аверсу плоче техничком искуцавања, пунктирањем и цизелирањем приказана је представа Јупитера Долихена, божанство, које су поштовале легије стациониране дуж Дунавског лимеса.

Димензије плоче су: очувана висина 38 см, највећа ширина 24 см. Бочне стране плоче су оивичене жљебом, што индицира да је плоча била аплицирана на подлогу, највероватније од дрвета.

Сцене приказане на овој троугаоној плочи теку у вертикалном низу и подељене су на два основна поља. У првом, горњем делу плоче приказан је орао како стоји, главе окренуте удесно, а у кљуну држи круну.

Испод орла су приказане, окренуте једна другој бисте Сола и Луне у профилу. Сол је приказан са десне стране, главе уоквирене зрацима. Биста Луне постављена је са леве стране. Изнад њене главе је полумесец, чији су краци окренути нагоре. Између Сола и Луне уочавамо два предмета: мач, који је поред Луна и бич са две камчије, који је постављен поред Сола.

Следеће поље одељено је од претходног орнаментом астрагала. У овом делу, који представља централно поље ове приче, као основна фигура приказан је JUPITER DOLICHENUS.

Божанство доминира целом представом и све остале личности, које се јављају на плочи подређене су овој фигури, како величином, тако ставом, лепотом и прецизношћу израде. JUPITER DOLICHENUS носи на глави фригијску капу. У својој десној, подигнутој руци, држи лабрис. У левој руци држи снап муња. Преко рамена пребачен му је палудаментум. JUPITER DOLICHENUS је одевен у оклоп, опасан је војничким појасом, на ногама носи кнемиде украшене флоралним орнаментом, а обувен је у лаке чизме. Јупитер стоји на леђима бика чија представа није у целини сачувана. Видљив је само део главе са роговима бика. Изнад левог рамена божанства уздиже се сигнум. На врху сигнума приказана је шака која придржава vexillum. Са леве и десне стране божанства приказане су две мање фигуре мушкараца —

¹ На основу штурих података добијених од колекционара, плочу је изорао сељак приликом пољопривредних радова на својој њиви у близини Брзе Баланке.

Castores Dolicheni. Сваки од кастора вози бигу у коју су упрегнута по дв бика. Castor са Јупитерове десне стране има подигнуту десну руку у којој држи диск (?), а у левој клас. На глави носи венац, има ковчаву косу и браду са брковима. Одевен је у оклоп, а преко рамена му лепрша палудаментум. Castor са Јупитерове леве стране држи подигнуту леву руку у којој носи клас. У десној руци му се налази предмет, чија је идентификација отежана због оштећености плоче на овом месту. По својим осталим карактеристикама овај мушки лик идентичан је са претходним. Од двоколица је приказан само точак, чији су паоци стилизовани у виду сунчевих зрака.

Бикови упрегнути у биге окренути су један удесно један у лево, у трку. Између ногу JUPITERA, DOLICHEN-a је жртвеник. Испод Castora који се налази са десне стране божанства очувана је глава мушкарца са фригијском капом, брадом и брковима, који је окренут улево. Пошто је у овом делу плоче дошло до оштећења, очувана је само десна шака фигуре, у којој држи подигнут лабрис, истог облика каквим замахује и само божанство. На овом делу плоче сачувана је представа снопа муња, за који се може претпоставити да га је ова личност држала у левој руци. Доњи део плоче није сачуван.

До сада знамо да је JUPITER DOLICHENUS поштован у војним логорима римских легија и да су га легије донеле у Подунавље са Истока. Веспасијан и његове легије су посебно поштовале JUPITERA DOLICHEN-a и оне су га шириле у Панонији, где су откривена светилишта посвећена овом божанству.²

Мерла³ је у свом раду поменуо посебне радионице које су израђивале разне скулптуре, троугаоне плоче и друге култне предмете који су били посвећивани JUPITERU DOLICHENU. Знамо да су сваки покрет легија пратили трговци, који су поред робе носили са собом и предмете намењене култним потребама легионара.

У Егети, откривено је мање светилиште које је било посвећено JUPITERU DOLICHEN-u. У самом светилишту нађено је неколико скулптура од мермера са представом JUPITERA DOLICHEN-a, неколико бронзаних предмета, и натписа на латинском и грчком језику. Нас, овде, посебно интересује један предмет од бронзе који је нађен приликом заштитних ископавања која је извршио Археолошки институт у Београду 1962. године.⁴ Том приликом поред бројних предмета нађен је и држач од троугаоне плоче од бронзе, висина 17 см ширина 31 см а састоји се од дуже праве, са горње стране издубљене шипке, на чијој страни је припојен издужени тулац за увлачење дрвене дршке. Овај део држе и конзоле које су спојене за шипку. Држач са троугоном плочом је вероватно ношен приликом религиозних процесија или је био постављен у самом храму JUPITERA DOLICHEN-a поред осталих култних предмета.

² Der grosse Brockhaus № 5. Leipzig, 1930. Прве појаве Јупитера Долихена од Веспасијана доласком легија у Подунавље — Карнијум. Долихен са снопом муња у левој руци и лабрисом у десној руци. III. — 13.

³ P. Merlat, Repertoire des inscriptions et monuments figures du culte de Jupiter Dolichenus, Paris-Rennes, 1951. 220 и даље.

⁴ Д. Вучковић — Тодоровић, Светилиште Јупитера Долихена у Брзој Паланци, Старинар н. с. Београд, 1966, стр. 173—182.

Приликом чишћења и конзервације држача од бронзе, на предњој страни откривен је натпис на латинском, који гласи:⁶

Aurelius cæius centurio chorortis I cretum.

Из натписа сазнајемо да је плоча била посвећена JUPITERU DOLICHENU а даровала га је центурион прве критске кохорте. Ова војна јединица помиње се приликом градње Трајановог моста, а присутна је у нашим крајевима све до пред крај III века н. е.⁶

И поред различитих услова под којима су нађени, вотивна плоча и држач од вотивне плоче наводи нас на претпоставку да су припадали храму откривеном у Егети, и чинили једну целину. Овај закључак можемо извести на основу димензија до којих смо дошли употребљавањем једног и другог предмета. Димензије држача одговарају реконструисаној димензији плоче. Т. б. I сл. 2.

Култ JUPITERA DOLICHENA посебно је поштован од легија у време Septimija Severa. Вредно је пажње поменути да је он проглашен за цара у светилишту Карнунтум.⁷ Овај култ пренет је у Панонију и Подунавље од легија које су водиле порекло из источних провинција царства. Легије доносе са собом из своје постојбине разне култне објекте посвећене војничком божанству JUPITERU DOLICHENU. Познато је, да је до сада откривено тринаест вотивних троугаоних плоча, фрагментоване и целе, без држача и са држачем, са натписом и без њега. Сцене које су приказане на оним плочама у монументалној монографији Пјера Мерла, иконографски су веома сличне и обрађују исте сцене. Главна сцена која се јавља је JUPITER DOLICHEN са својим помоћницима. Једино је распоред личности различит.⁸

Петар Поп-Лазин

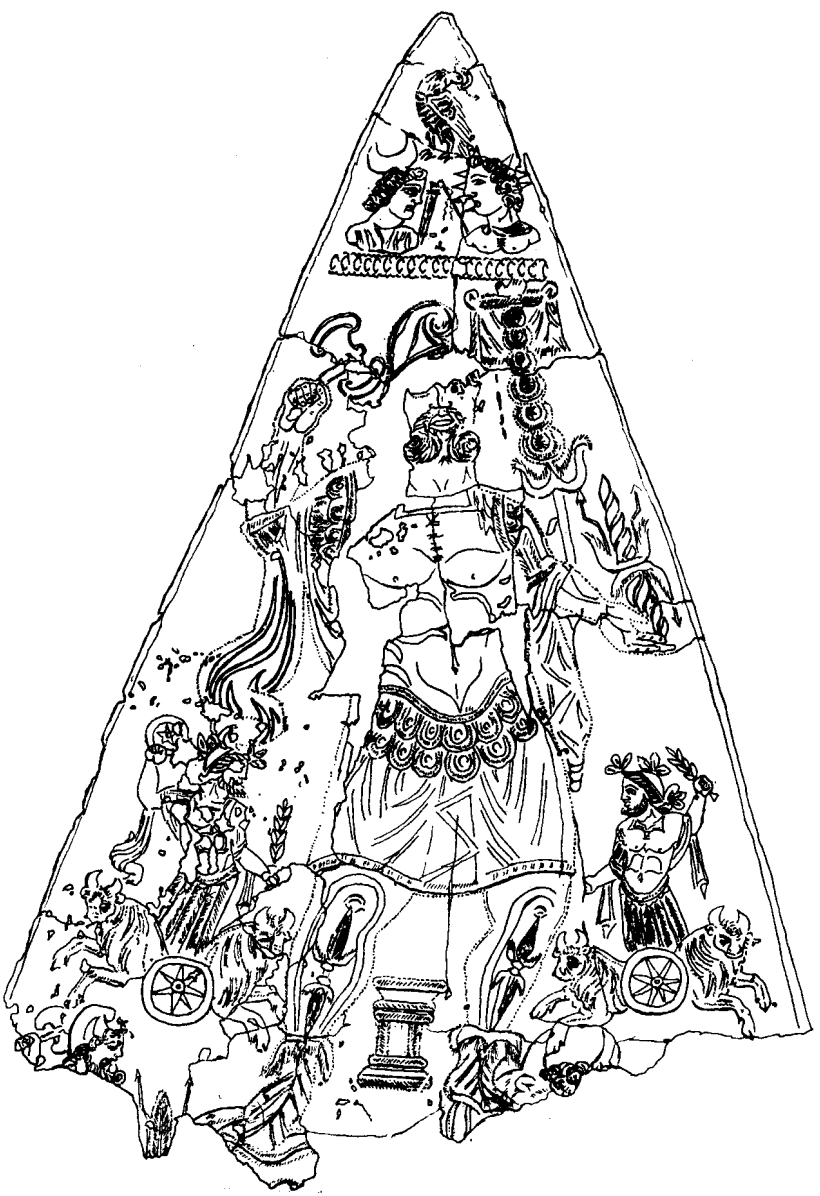
⁶ Овом приликом се посебно захваљујемо колеги Ђ. Јовановићу из Музеја Крајине, који је био љубазан и послао фотографију са преписаним текстом натписа који доносимо у овом раду.

⁶ У лето 1980. год. обишли смо локалитет у Брзој Паланци где су вршена археолошка ископавања 1963. год. Мештани су нас одвели на своја имања и на основу сећања показивали место где би могла бити изорана вотивна плоча коју је налазач продао колекционару. Пут којим смо дошли на локалитет водио нас је кроз један дубоки кањон са успоном према лесној заравни на којој се налази веће римско утврђење.

У профилима кањона видљиви су остаци зидова, малтера и више фрагментата античке керамике. По причи мештана, приликом обиласка терена овај локалитет је доста уништен копањем војничког рова из претходних ратова. На основу наших запажања можемо закључити да је држач од плоче остао у оном делу локалитета недирнут док је плоча приликом копања ровова пребачена са земљом у други део имања. На основу реконструкције плоче и држача сматрамо да је то била једна целина само што су различити услови налаза. (Примедба аутора).

⁷ *Laszlo Gyula, Vertesszölöstő pusztaszerig, IX legiok a Dunanal es az oltnae, aramai kor-te, 12-i sz, 433. Budapest, 1974.* Трговци и војници легије које су дошле са истока рашириле су читав низ малоазијских култова, Долихен стоји на бику увек присутан у војним логорима.

⁸ *P. Merlat, op. cit.*

AVR·CAIVS·CEN·CHOR·I·CRETVM

V·O·I·M·9

